

Explain in Sanskrit

1. अथो दि कन्या परकीय एव
तामव्य संप्रेष्य परिब्रवीतुः ।
जातो ममायं विशदः प्रकामं
प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा ॥ 4.22

उपेक्षः :- महाशयः कालिदासाय परकीयपरपत्रं अपूर्वं नाके
तन्निवेदनककुनुनम नाम । तत्र चतुर्षु अङ्के प्रभूप-
नान्यत्र अयं श्लोकः ।

प्रसङ्गः :- ककुनुनां प्रतिशतः संप्रेष्य शत्रुभ्यः कथं
कीदृशः कथं चैव जातः ते कथं प्रकामं
श्लोकैश्च उक्तः - अथ हि इति ।

अनुभूतः :- कन्या हि परकीयः एव अर्थः । तदयं तां
परिब्रवीतुः संप्रेष्य मम अयं अन्तर्वात्मा,
प्रत्यर्पित-न्यास इव प्रकामं विन्दः जातः ।

व्याख्या :- ककुनुनायाः आत्मन्यैः शत्रुनाय - अनन्तरं सर्वे
विधाद्विस्तृताः अपि - महर्षिः कवुः अन्यादिभ्यः
लाभनं श्रेयसः । स आत्मा एव वर्णयति - कन्या
परकीयं अयं परकीयः अन्यादिभ्यः एव इति निरुद्धम् ।
अर्थः ईदृशं यथा कन्या पिबृहदः तिष्ठति, तत्र पिता
तां गृह्यते ईदृशं यथा स यथा इति । अतः अन्त-
रान्तरात्मा इति कन्यायाः परकीयत्वम् उक्तम् । अतः
तद्वत्त्वं सर्वत्र चैव कन्यां ककुनुनायाः अयं
परिब्रवीतुः शत्रुभ्यः ह्ययं संप्रेष्य मम अयं अन्तर्वात्मा
प्रत्यर्पितन्यास इव प्रकामं विन्दः जातः । अतः
ईदृशं चैव - एतन् तादृशः एव । प्रकामं अन्तर्वात्मा

किंनदः किंनः चिन्तामूढः इति भावः ।

प्रथमः भागः - प्रथमः भागः न कौहि
पिता कन्यां दृष्ट्वा चिन्तामूढः भवति ।
प्रकृतं यत्नं तद्विधिं कन्यां
समाप्त्यै तद्विधिं प्रकृतं । अत्र कन्या
पितुः प्रथमः प्रथमः प्रथमः प्रथमः प्रथमः
न्यायः इति यथा तद्विधिः प्रथमः प्रथमः
तद्विधिं कन्यामपि प्रथमः प्रथमः प्रथमः
इति यथा तद्विधिं प्रथमः प्रथमः प्रथमः
इति, तद्विधिं प्रथमः प्रथमः प्रथमः
समाप्त्यै चिन्तामूढः भवति ।

अपि चिन्तामूढः - पित्रोश्च यथा शास्त्रः
भावः वर्तितः । अपि चिन्तामूढः शास्त्रं
शास्त्रं । अपि चिन्तामूढः शास्त्रं ।
अपि चिन्तामूढः - 'प्रथमः प्रथमः प्रथमः'
इति ।

२०. यास्याथवा शकुन्तेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया
 कण्ठः स्तम्भितवाप्यवन्तिकलुषश्चिन्नालङ्घं दुर्शनम् ।
 वैक्लवं मम तावहीदृशमपि स्नेहादरज्योकसः
 पीडयन्ते गृहिणः कथं नु तनयाविश्लेषदुःखैर्नवेः॥
 ४०६

उपसर्गः :- अशक्तिविकान्तिदाप्रकृत्या 'अच्छिन्नककुत्तलम्' नाम
 नाशक्या चतुर्णे अक्षे नव्यते अयं श्लोकः ।

प्रसर्गः :- अककुत्तायाः पतिगृहयात्राकाले मरिचः कथः उभय
 पालितकन्यायाः अककुत्तायाः कृते पश्याकः
 अककन्यायाश्च अप्पिन्न श्लोकः ।

व्याख्या :- अद्य अप्पिन्न अस्मिन् अककुत्ता पतिगृहं यत्राति
 इति श्लोकः मम हृदयश्च दुःखेन दुःखेन
 मन्मथः मन्मथः अतिदुःखम् । कण्ठः पशुः पशुद्विभुः
 अवकुत्ता या वाक्येन अककुत्ताया वृत्तिः प्रवृत्तिः या
 कन्युषः विदुः पशुद्विभुवान् कण्ठे इत्यर्थः । दर्शनं
 उक्तं इन्द्रियवृत्तयः अककुत्तायाः प्रथमरूपद्विभुया उक्तं
 पशुद्विभुप्रवृत्ते अप्पिन्नम् । उक्तं नयनाद्यः दृष्टुः
 कणाद्याः श्लोकः न प्रथमः इत्यर्थः । अरन्ध्रकणः
 वनवापिनः मम तावद्देहकम् अर्ध्वं विदुः उक्तं
 श्लोकः विदुःपरिवर्धुः यदि, गृहिणः मन्मथिनः नरेः
 प्रथमोपसर्गः कन्याकाशिक्षुदुःखैः कथं नु पीडयते
 व्याकुलीक्रियते ।

अत्रपद्यया अरन्ध्रकण मम कृतकतनया निम्नमेव
 अर्धः दुःखः यदि, मन्मथे उक्तं मन्मथवतां पशुद्विभुना
 प्रथमं उक्तं कन्याकाशिक्षुदुःखैः निम्नं दुःखं
 -मिति प्रथमार्थः ।

विचिन्तयन्ती यमनन्यमानसा
तपो धनं वेतसि न मामुपस्थितम्
स्मरिष्यति त्वां न स वोद्यतोऽपि स्म
कथां प्रमत्तः प्रथमं कृतमिव ॥ ६॥

वैश्वः :- अतीवविचालिदाप्रकृत्या 'आद्यैकमककृतमम्' नाम
नाटकस्य चतुर्थे अंक प्रसूतमनुते ।

प्रमत्तः :- सात्त्विकेन विवाहविधिना ककृतमाम्नाया प्रवचनं
प्रसिद्धे ज्ञानेन हृद्यते, ककृतमाम्नायां तद्विज्ञा-
परायणतया कदाचिद् व्रतस्य प्रसङ्गः भवति
हृद्यता । हृद्यतया तद्विज्ञा ककृतमा कथापि तदप्रमत्तं
न कथयतीति तदादिभ्यः नैव चकार ।

व्याख्या :- आत्मापसिद्धिर् इत्यत्र हृद्यता तत् ककृतमम्,
- येननाम्नायां ककृतमाम्नायां च प्रियं
विदितवन्ती विज्ञानेन कथयती प्रती तपेनानिर्वि-
तपेनाम्नायां वृत्तेः, (आत्मन आत्मनोऽतिशयत्वं येनादाव-
दोम्नायां च वृत्ते) इत्यत्र हृद्यतया प्रसिद्धं
प्रकृत्या तदप्रमत्तं आदातमपि न हृद्यति नानवेपि
न प्रकृत्या इति वाच्यं, प्र तत्र चिन्तयन्तु इति
हृद्यतः प्रमत्तः प्रकृत्येन इत्यतः प्रथमम् उमादावप्या-
याः पूर्व कृतम् उदादिनां, कथापि बोधितुं
वचनेः प्रकृत्यपि प्रम् इत्यं न प्रकृत्यति, प्रकृत्येन
न कथयति इति वाच्यं ।

यथा कश्चिद् प्रमत्तः एतत् तदा प्रकृत्या
वचनं न प्रकृत्या प्रकृत्यति तदा हृद्यतेपि ककृतमाम्नायां
न प्रकृत्यति इत्युक्तमाम्नायाः । तदा उदादिनां
प्रति पूर्वप्रसूतं प्रकृत्या कार्याणि । वचनप्रकृत्या
च वृत्तम् ।